

Een 'plek van rendez-vous'

Het stond al in het bestuursakkoord van het vorige college, maar ook voor het huidige Antwerpse stadsbestuur moet er zo snel mogelijk duidelijkheid komen over de toekomst van de Gedempte Zuiderdokken. Een belevingsonderzoek kan daarbij helpen.

De historisch bepaalde stedenbouwkundige structuur en de uiteenlopende activiteiten en functies geven de omgeving een unieke mix van kwaliteiten in een stedenbouwkundige context die voor synergie zorgt.

[COPYRIGHT AG STADSPANNING ANTWERPEN]

Luk Janssen o2 consult
Hans Kars Kars Advies

In opdracht van het Autonoom Gemeentebedrijf Stadsplanning Antwerpen deden de auteurs begin 2012 een belevingsonderzoek over de Antwerpse Gedempte Zuiderdokken en omgeving.

Het Ruimtelijk Structuurplan Antwerpen omschrijft de Gedempte Zuiderdokken als één van de strategische stedelijke projecten.

Nadat in voorbereiding van een stedenbouwkundig ontwerp een bodemonderzoek was uitgevoerd, bleek uit een haalbaarheidsstudie dat het een slordige 55 miljoen euro zou kosten om de drie dokken opnieuw open te leggen. Op 16 juli 2010 besliste het Antwerpse schepencollege de Gedempte Zuiderdokken als publieke ruimte aan te leggen, zonder evenwel een latere heropening van de dokken onmogelijk te maken. In 2011 volgde een publiek debat naar aanleiding van een door het stedelijk wijkoverleg georganiseerd participatiemoment.

De bewonersvereniging *OpenZuidOpen*, ondersteund door Watererfgoed Vlaanderen, pleit ervoor de dokken opnieuw open te gooien. Onder redactie van professor Eric Van Hooydonk verscheen in 2011 het boek 'Van Gedempte Zuiderdokken naar kunstdokken zuid'. Elf bewoners – 'de Elf van 't Zuid' – vroegen de rechter de Sinksenfoor te verbieden omdat een kermis op die locatie zou ingaan tegen de bepalingen van het gewestplan, waarin de Zuiderdokken als parkgebied staan ingekleurd. Een parkeerterrein voor 1.700 wagens strookt niet met deze bestemming, redeneren zij, net zo min als de jaarlijkse Sinksenfoor. Voorstanders van de Sinksenfoor, die de facebookgroep 'Antwerpen verwelkomt Sinksenfoor' oprichtten, zijn het daar uiteraard niet mee eens. De rechter oordeelt in kortgeding dat de Sinksenfoor dit jaar niet op de Gedempte Zuiderdokken mag doorgaan. De door het stadsbestuur gekozen alternatieve locatie - de Scheldekaaien – lokt op zijn beurt bewonersprotest uit. Daarop volgt er een akkoord tussen het stadsbestuur en de (intussen) zes klagende partijen van 't Zuid'. De Sinksenfoor kan nog twee jaar op de Gedempte Zuiderdokken staan.

Een belevingsonderzoek is geen inspraakronde. Het is evenmin een enquête over de aanwezigheid van de Sinksenfoor of het heropenen van de dokken. We gingen op zoek naar de eigen identiteit van dit stadsdeel.

[FOTO: REPORTERS | STEFAAN VAN HUL]

Kortom: de gewenste ontwikkeling van de Gedempte Zuiderdokken verdeelt de geesten. Het vorige stadsbestuur besliste daarom een belevingsonderzoek te laten uitvoeren om de verdere visievorming te ondersteunen. →

Belevingsonderzoek

Een belevingsonderzoek is geen inspraakronde. Het is evenmin een enquête over de aanwezigheid van de Sinksenfoor of het heropenen van de dokken. We gingen op zoek naar de eigen identiteit, zeg maar het DNA, van dit stadsdeel. Hoe verlopen het alledaagse leven en de spontane ontmoetingen in dit stadsdeel? Welke typische sfeer hangt hier? Waarin onderscheiden de Gedempte Zuiderdokken en omgeving zich van andere stadsdelen?

We wilden inzicht krijgen in:

- de beleving van de ruimte en omliggende buurten samengevat in types buurtsferen en identiteit(en);
- het gebruik van de ruimte;
- de looproutes, oriëntaties en vertrouwde plekken;
- de beleefde kernkwaliteiten en kernwaarden (sociaal-emotionele waarden).

Het onderzoek levert onder meer de noodzakelijke software als aanvulling op de hardware of de fysieke kenmerken van de ruimte en omgeving.

Kampeerbusje

Bij het breed opgezette onderzoek stond observatie van het dagelijks leven centraal. Als onderzoekers probeerden we onder de huid van de buurt te kruipen. Met een kampeerbusje posteerden we ons op de Gedempte Zuiderdokken om er het alledaagse leven te observeren en te registreren. We deden dat op verschillende tijdstippen, ook tijdens de avonduren, 's nachts en in het weekend. We bezochten bewoners, handelaars en horecazaken. We spraken mensen aan op straat, in de kroeg, we schoven mee aan bij de bakker of voor een ticket bij de

musea. We voerden gesprekken met spelende kinderen en hun ouders, met automobilisten die hun wagen parkeerden, met kantoorbedienden die hun lunchpauze namen.

We spraken ook met stakeholders zoals directies van musea, buurtgroepen, vertegenwoordigers van horeca, bedrijven, sociale huisvestingsmaatschappij, kunstgalerijen, vastgoedsector, maritiem erfgoed.

Via gesprekken met focusgroepen peilden we naar de visie van bewoners van sociale woningen, bewoners van de Brederodewijk en Sint-Andries. Ook volgden we de berichten over de Gedempte Zuiderdokken op de sociale media.

Dit breed onderzoek mondde uit in een identiteitsessie met buurtbewoners. Werkgroepen behandelden vragen over het favoriete plein, brachten plekken en looproutes in kaart, inventariseerden kwaliteiten en kernwaarden. Een tekenstudio zorgde tenslotte voor de verbeelding van de resultaten.

Ontmoetingsplek

Uit het onderzoek komen de Gedempte Zuiderdokken naar voren als een rijke en vitale stedelijke ruimte, die als ontmoetingsplek functioneert voor tal van bezoekers. Mensen ontmoeten er elkaar in en aan de musea en de talloze horecagelegenheden, ze doen er hun inkopen, ze bezoeken er manifestaties, ze werken er, parkeren er hun auto, verpozen er in de buurtparken en op de speelpleinen. Maar dit samenspel van stedelijke en buurtgerichte functies roept natuurlijk ook spanningen op. Voor vele bewoners en lokale ondernemers ligt

Op de Zuiderdokken ontmoeten mensen elkaar in en aan de musea en de talloze horecagelegenheden, ze doen er hun inkopen, ze bezoeken er manifestaties, ze werken er, parkeren er hun auto, verpozen er in de buurtparken en op de speelpleinen. Dit samenspel van stedelijke en buurtgerichte functies roept natuurlijk ook spanningen op.

[FOTO: REPORTERS | ARLETTE STUBBE]

vooral de druk van evenementen te hoog.

Het onderzoek concludeert dat het 'merk' van de Gedempte Zuiderdokken het best omschreven kan worden als 'plek van rendez-vous'. Maar tussen de verschillende delen van die plek (noord, zuid, oost en west) zijn er grote verschillen in intensiteit en diversiteit in het gebruik, zowel naar activiteiten als naar doelgroepen. De binnenring wordt gebruikt om te parkeren, voor evenementen en als speelruimte en buurtpark. In de buitenring vind je woningen, horeca, kantoren, galerijen en cultuurinstellingen. 's Nachts is het middengebied een zwart en donker gat, met daarrond verlichte panden en historisch maritiem erfgoed als een soort decor. In gebruik en oriëntatie is er nauwelijks een relatie tussen de Gedempte Zuiderdokken en de Schelde. Opvallend is dat de bewoners van de buurten Brederode en Sint-Andries zich weinig oriënteren op de Gedempte Zuiderdokken.

Kernkwaliteiten

De historisch bepaalde stedenbouwkundige structuur - onder meer gebaseerd op Parijs, vandaar dat het deel van de wijk rondom het Museum voor Schone Kunsten ook wel *Petit Paris* genoemd wordt - en de groei van de uiteenlopende activiteiten en functies geven de omgeving een unieke mix van kwaliteiten in een stedenbouwkundige context die voor synergie zorgt. Maar er zijn ook minpunten: de potenties van het middengebied (parkeerterrein) worden onvoldoende benut en de openbare ruimte aan de buitenring (voornamelijk Vlaamse en Waalse Kaai) wordt gekenmerkt door veel achterstallig onderhoud.

Aan de Waalse Kaai vind je vooral grootschaligheid, met in het oog springende gebouwen zoals het M HKA, het Fotomuseum, en het voormalige Zuiderpershuis - nu café Corsari. Daar tegenover staat het veeleer kleinschalige karakter van horecazaken en winkels aan de Vlaamse Kaai. De afwisseling en combinatie van grootschaligheid en kleinschaligheid is een bijzondere eigenschap van deze ruimte. Tussen beide kaaien, die gescheiden worden door een immens parkeerterrein, bestaat een voelbare spanning.

De beleefde programmatische rijkdom van de ruimte en de daaruit voortvloeiende diversiteit aan ontmoetingen maakt dat deze ruimte zich onderscheidt van andere 'ontmoetingsplekken' in de stad. De inhoud van deze beleefde programmatische rijkdom bestaat uit de beleefde kernkwaliteiten: *'toonkamer' van de stad, open stedelijke ruimte, nabij Schelde en stadscentrum, sterke mix van functies, maritiem en ander erfgoed, krachtige stedenbouwkundige assen.*

De Zuidwijk is een belangrijke showroom van de stad: een kamer

waar kunst en cultuur goed zichtbaar zijn. Het is een open stedelijke ruimte ingevuld met monumentaal - voor een belangrijk deel ook maritiem - erfgoed en met sterke stedenbouwkundige assen. De nabijheid van de Schelde is een sterke troef, maar die wordt nu onvoldoende uitgespeeld. Met de sterke mix aan functies is deze omgeving uitgegroeid tot een bijzonder levendig en attractief stadsdeel.

Kernwaarden

De bijzondere combinatie van kwaliteiten leidt tot een diversiteit aan ontmoetingen, die wordt ingekleurd door de verschillende sferen die je op en rondom de Gedempte Zuiderdokken kunt aantreffen: *Ongedwongen, Levendig, Gastvrij, Zakelijk, Ondernemend, Cultureel, Intiem.*

Die verschillende sferen bestaan er naast elkaar. Bewoners en bezoekers gaan er ontspannen met elkaar om, levendige plekken worden afgewisseld met meer intieme. Voor bezoekers van buiten is de ruimte zeer uitnodigend; naast een informele ademt ze ook een formele, zakelijke sfeer. Deze beide sferen kunnen in de ruimte elkaar afwisselen en geaccentueerd worden.

De sociaaleconomische structuur van het gebied wordt in belangrijke mate gedragen door de omvangrijke middengroepen in het gebied. Naast meer volkse en meer elitaire groepen bepalen vooral die middengroepen de verschillende types samenleving op en rondom de Gedempte Zuiderdokken.

Herprofilering van de randen

Hoewel het niet tot de opdracht van ons onderzoek behoorde, willen we in dit artikel toch graag de vrijheid nemen om onze visie te geven op een toekomstige inrichting van de Gedempte Zuiderdokken. Aan de twee lange randen van het gebied, de Vlaamse en Waalse Kaai, hebben zich de afgelopen decennia steeds meer voorzieningen - vooral handelszaken (onder meer interieurwinkels) musea en horeca - gevestigd die zich richten op bezoekers. Zowel de inrichting als het beheer van die randen doen bewoners, bezoekers en de op die bezoekers gerichte ondernemers tekort. Ze doen afbreuk aan de ruimte als 'plek van rendez-vous' en aan de daarbij horende kernkwaliteiten.

De gebrekkige kwaliteit van de randen heeft een directe invloed op het bereik en de toegang tot de verschillende functies aan de Vlaamse - en Waalse Kaai en het achterliggende gebied. Bewoners →

en ondernemers klagen hier al jaren over: te smalle stoepen voor de bezoekers, te weinig mogelijkheden voor uitstallingen, slecht onderhouden wegdek, geen duidelijke regulering voor de auto's die parkeren op het middengebied. Herprofilering van de randen met meer ruimte en comfort voor voetgangers en ondernemers kan veel opleveren.

Geen dokken

Verschillende groepen eigenen zich de Gedempte Zuiderdokken toe. Ze representeren een dwarsdoorsnede van de Antwerpse bevolking en een grote diversiteit aan bezoekers.

Dit is een kwaliteit om zuinig op te zijn. Bij een herinrichting moet de balans tussen de verschillende groepen gebruikers en hun ruimtelijke claims in evenwicht zijn. De programmatische rijkdom van deze ruimte en de daarbij behorende verschillende sferen moeten daarbij het uitgangspunt zijn.

De toekomstige herinrichting van de ruimte moet de huidige sterke mix aan functies en ontmoetingen ondersteunen en stimuleren, zodat de ruimte gebruikt kan worden door diverse gebruikersgroepen. Een herinrichting van het middengebied moet een verbinding maken met de randen, de aanwezige kwaliteiten ondersteunen en versterken, en tegelijk de bestaande sferen koesteren. Een monofunctionele, dominante, invulling van de ruimte zou afbreuk doen aan de ongedwongen en relaxte sfeer die nu juist de Gedempte Zuiderdokken kenmerkt. Dat heeft consequenties voor de huidige invulling als parkeerterrein, de tijdelijke invulling door de Sinksenfoor of het scenario van een heropening van de dokken.

Voor ons is niet zozeer de parkeerfunctie op het middengebied een onderwerp van discussie, maar de organisatie en de omvang ervan. Het zoeken naar functies die het middengebied als verblijfsgebied leven in kunnen blazen is zinvol. Een groene inrichting, kleinschalige evenementen, paviljoenen, kunnen een natuurlijk en wellicht geleidelijk groeiend tegenwicht bieden voor de nu erg dominante aanwezigheid van geparkeerde auto's.

De Sinksenfoor bezet de ruimte gedurende een lange periode, waarin de ruimte juist moet kunnen ontluiken. De kermis is naar binnen gekeerd en gaat geen enkele relatie aan met de randen van de ruimte. Tijdens de Sinksenfoor gaan verschillende horecazaken aan de Vlaamse en Waalse Kaai dicht.

Een grootse heropening van de dokken is evenzeer een te dominante invulling van de ruimte. Dat wil niet zeggen dat water geen plaats zou kunnen krijgen in de herontwikkeling. Maar het leidmotief zou niet mogen zijn dat de dokken opnieuw open moeten worden gelegd om historische redenen. Water kan bijvoorbeeld wel een rol spelen vanuit een ecologisch, duurzaam, toekomstgericht perspectief.

De Zuidwijk is een belangrijke showroom voor kunst en cultuur. Het is een open stedelijke ruimte ingevuld met monumentaal (maritiem) erfgoed en met sterke stedenbouwkundige assen. De nabijheid van de Schelde is een onvoldoende uitgespeelde troef.

[COPYRIGHT AG STADSPANNING ANTWERPEN]

Geleidelijke herontwikkeling

Er zijn meerdere redenen om te kiezen voor een geleidelijke, organische herontwikkeling van de Gedempte Zuiderdokken. Voor grootste projecten is er sowieso niet voldoende geld. Met een geleidelijke aanpak behoud je niet alleen de aanwezige kernwaarden, maar versterk je ook de kwaliteiten van de openbare ruimte. Je voorkomt bovendien de hinder die grote bouwputten onvermijdelijk veroorzaken. En je stimuleert het zelf-organiserend vermogen van bewoners, culturele instellingen en ondernemers.

Nadat het ontwerp op hoofdlijnen is bepaald, kan bij de geleidelijke herontwikkeling van de ruimte planmatig een onderscheid worden gemaakt tussen de randen en het middengebied. Ons voorstel is dat de stad en het district in samenspraak met bewoners, bedrijven en instellingen alvast beginnen de randen aan te pakken.

Daar zijn maar beperkte middelen voor nodig en het is voor de korte termijn veel realistischer dan een totale heraanleg. Begin dit jaar verklaarde de Antwerpse schepen van Ruimtelijke Ordening al dat het in ieder geval op korte termijn – zeg maar in deze bestuursperiode – niet mogelijk is de Gedempte Zuiderdokken heraan te leggen, omdat de parkeermogelijkheden er beschikbaar moeten blijven met het oog op de geplande werken aan de Scheldekaien.

Deze periode van tijdelijke maatregelen biedt tegelijk de kans om verder werk te maken van een visie voor de concrete invulling van het middendeel.

‘Kiezen voor een geleidelijke, organische herontwikkeling’

Windroos

Om richting te geven aan de herontwikkeling van de ruimte kan een symbool een belangrijke inspiratiebron zijn. Noord-, zuid-, oost- en westkant van de ruimte zijn oriëntatiepunten voor de verschillende groepen gebruikers. Een geschikt symbool voor de diversiteit aan ontmoetingen die in deze ruimte mogelijk is, zou de windroos kunnen zijn. Zo'n symbool kan een bijdrage leveren om de diverse gebruikers van de ruimte met elkaar te verbinden.

Als fysiek product kan de windroos in natuursteen worden verwerkt in de entrees van winkels, cafés, restaurants en culturele instellingen. Ze kan worden gemaakt als een roos met visitekaartjes of als een puzzel. Maar de verdere uitwerking ervan laten we graag over aan de creativiteit en de zelforganisatie van bewoners, instellingen en bedrijven.